

**TÜRKİYE'DE AKADEMİK AÇIK DERĞİ YAYINCILIĞI VE ATATÜRK ÜNİVERSİTESİNDE
AÇIK E-DERĞİ UYGULAMASI***

**Open Academic Journal Publishing in Turkey
and the Implementation of Open e-Journal in Atatürk University**

Dr. Hüseyin Odabaş*
Dr. Yonca Odabaş**

ÖZ

Açık erişim, bireysel ve kurumsal bilgi kaynaklarının ücretsiz olarak ihtiyaç sahiplerinin hizmetine sunulması temeline dayanan yayıncılık ve kaynak paylaşımı modelidir. Açık erişim, özellikle akademik yayıncılık üzerinde olmak üzere dünyada ve Türkiye'de geniş çevrelerce benimsenen ve hızla yaygınlaşan bir yaklaşımdır. Türkiye'de özellikle son yıllarda akademik dergilerin açık erişim sistemlerine dönüştürölmesine yönelik girişimler artmıştır. Bu girişimlerin bir uzantısı olarak Atatürk Üniversitesi bünyesinde çıkarılan akademik dergilerin açık e-dergiye dönüştürölmesine yönelik projeler yürütölmektedir. Bu makalede önce Türkiye'de akademik düzeyde açık dergi yayıncılığının durumu değeriendirilecek, daha sonra Atatürk Üniversitesi sorumluluğunda çıkartılan akademik dergilerin açık e-dergiye dönüştürölmesine yönelik çalışmalar hakkında bilgiler verilecektir.

Anahtar sözcükler: Açık Erişim, Açık Erişimli Depolar, Açık Yayıncılık, Açık Dergiler.

ABSTRACT

Open Access is a resource and publication sharing model which has the aim of free serving of both individual and institutional information resources to the ones who need them. In recent times, there is a growing interest to this model particularly from universities both in Turkey and in the World. In Turkey, many University libraries have started to use Open Access Model to convert their journals to the e-journal. One of these attempts has been executed in Ataturk University in Erzurum in Eastern Anatolia Region. In this paper first, it is aimed to make a brief description of the situation of e-journal publication in academic level in Turkey, and then the attempt in Ataturk University and academicians' evaluations are discussed in this context.

Key words: Open Access, Open Repositories, Open Publishing, Open Journals.

* Çalışma, 10-13 Mart 2011 tarihleri arasında Çek Cumhuriyeti'nin başkenti Prag'da 6th Global Conference: Cybercultures Exploring Critical Issues adıyla düzenlenen toplantıda "Open Journal Publishing in Turkish Academic Sphere: The Case of Atatürk University", adıyla sunulan bildirinin güncelleştirilmiş sürümüdür.

* Atatürk Üniversitesi Edebiyat Faköltesi Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi, (odabashuseyin@gmail.com)

** Ankara Üniversitesi DTCF Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi, (yoncaodabas@yahoo.com)

Giriş

Bilimsel bilgi, bilim insanlarının bireysel ve/veya ortak çabalarıyla ve önemli oranda kamu kaynaklarından yararlanma yoluyla ürettikleri ürünlerdir. Denenebilmesi ve zaman içinde değişebilmesi bir bilginin bilimsel olabilmesinin koşulları arasındadır. Bilimsel ürünlerin doğruluk katsayısının yükselebilmesi için bilimsel iletişim sürecinde görülen bir takım engeller olabildiğince azaltılmak zorundadır. Diğer bir ifade ile bilimsel iletişim süreci engellerin asgariye düşürüldüğü bir paylaşım platformu içinde yürütülmelidir.

Ancak son yıllarda ticari yayın şirketlerinin bilimsel iletişim sürecini özellikle kendi çıkarları nedeniyle tehdit ettiği bilinen bir gerçektir. Dergi fiyatlarında yaşanan artışla birlikte bilgi merkezlerinin bütçelerinde monografik yayınlara ayrılan pay her geçen gün azalmaktadır. Elektronik yayıncılıkla birlikte bilgi merkezleri ve yayın şirketleri arasındaki pazarlık gücü daha da fazla şirketlerin eline geçmiştir. Günümüzde süreli ve monografik yayınların elektronik sürümleri bilgi merkezlerinin vazgeçilmez ürünleri arasında yer almaktadır. Ancak yayıncılık sürecini teknolojinin üstünlüğü ile güçlendiren bu yeni durum, bilgi merkezlerini yeni bir güçlkle karşı karşıya getirmiştir. Zira dijitalleşme ile birlikte yayıncılık yapan firmalar tekelleşmeye başlamış ve ürünlerini bir takım paketler içinde pazarlamaya başlamıştır. Bilgi merkezleri değerli gördükleri birkaç elektronik yayını almak istediklerinde beraberinde çok sayıda istemedikleri ya da zaten sahip oldukları eserleri de almak gibi bir zorunlulukla karşı karşıya gelmişlerdir. Basılı bir eser satın alındığında o eser artık sonsuza kadar bilgi merkezlerinin ürünüdür. Ancak elektronik kaynaklar sadece belli bir süre satın alınabilmekte, süre sonunda abone olunmadığında erişim yetkisi iptal edilmektedir. Ticari kuruluşlar ile bilgi merkezleri arasında çok uzun bir süredir bilim dünyası için sürdürülen, ancak bu dünyanın çok farkında olmadığı bir mücadele sürmektedir.

Bilgi merkezlerinin ortak çabası bilimsel iletişim sürecinde yaşanan engelleri asgari düzeye çekmeye yöneliktir. Söz konusu engeller yalnızca ticari olarak sınırlandırılmaz. Bireyler ve diğer kuruluşlar da kişisel, ticari, hukuki ve kurumsal çıkarlarını koruma istekleri nedeniyle engeller çıkarmaktadır (Bailey, 2006b, s. vii).

Kamu kaynakları ile oluşturulan bilimsel ürünlerin ticari bir metaya dönüşmeden yine kamunun yararına kullanılmasını sağlamak için bilim insanları ortak bir girişimde bulunmuşlardır. Söz konusu girişim ticari kuruluşların keyfi fiyat artışlarının ve tekelleşmenin önüne geçmenin yanı sıra, bilimsel bilginin gerçek sahiplerine engelsiz bir bilgi paylaşım ortamı yaratmaktır (Oktar ve Akdal, 2006). Bu girişimin ilk adımları Stevan Harnad'ın bilimsel eserlerin geleneksel yayınların yanı sıra ftp aracılığıyla dağıtılması ya da webde yayınlanması önerisiyle yaşam bulmuştur (Harnad, 1995; Ertürk, 2008, s. 20-21, Tonta, 2007).

2000'li yıllara kadar birbirinden bağımsız küçük çaplı bireysel ve kurumsal girişimler olmuştur. Açık erişim konusunda asıl dönüm noktasını 2001 yılında Budapeşte'de gerçekleştirilen toplantı ve toplantı sonucu duyurusu yapılan 'Budapeşte Bildirisi' oluşturur. Toplantı üyeleri bilimsel iletişim sürecinin etkinliğini artırmaya yönelik çözüm stratejisi geliştirmek üzere bir araya gelmiştir. Toplantı sonrasında bir bildirge yayımlanmıştır.

lanmıştır. Bildirgede bilimsel araştırmaların kaydedilmesi, arşivlenmesi, bilim dünyasının haberdar edilmesi ve engelsiz olarak kullanılması ilke olarak benimsenmiştir (Coşkun ve diğerleri, 2007, s. 1).

Budapeşte toplantısının ardından 2003 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri’nde açık erişim yayıncılığın geliştirilmesine yönelik bir toplantı düzenlenmiş ve toplantı sonunda Bethesda Bildirisi yayınlandı. Aynı yıl benzer bir toplantı Berlin’de yapıldı ve Berlin Bildirgesi adıyla bir takım ilkeler benimsendi. Her iki bildirgede de bilimsel yayınların açık erişim arşivlerinde depolanması yönünde ilke kararı alındı. Aynı zamanda yayıncılar ve yazarların sahip olduğu haklar belirginleştirildi (Suber, 2003).

2003 yılında Birleşmiş Milletler Bilgi Toplumu Dünya Doruk Toplantısı düzenlendi ve ardından 2004 yılında Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) Kamu Destekli Araştırma Verilerine Erişim Bildirgesi yayınlandı. Daha sonra International Federation of Library Association tarafından Bilimsel Literatüre ve Araştırma Dokümantasyonuna Açık Erişim Bildirgesi yayınladı (Tonta, 2006, s. 25). 2006 yılında hazırlanan ve kanunlaşmayı bekleyen ‘Federal Araştırmalara Kamu Erişim Yasası’ Amerika Birleşik Devletlerinde atılan önemli adımlardan biri olacaktır (The Scholarly Publishing and Academic Resources Coalition, 2006).

Açık erişim girişimlerinin öncüleri çoğunlukla üniversiteler, kamu kuruluşları ve sivil toplum kuruluşlarıdır. Günümüze kadar sürdürülen mücadelenin muhatapları söz konusu odak ile ticari yayıncılardır. Şu ana kadar sürdürülen girişimler sonucunda ulusal ve uluslar arası paydaşları olan pek çok açık erişim arşivi oluşturulmuştur ve çok büyük bir hızla büyümektedir.

Açık Erişim ve Açık Dergi Yayıncılığı

Açık erişim, bilim insanlarının hazırladığı yayınların herhangi bir ödeme yapılmaksızın internet yoluyla erişilebilir olmasıdır. Açık erişimin özünde yayın türü ayrımı söz konusu değildir. Açık erişim, kullanıcıların yayınların tam metinlerini veya bibliyografik verilerini okumalarına, indirmelerine, kopyalamalarına, dağıtmalarına, çıktı almalarına, aramalarına veya bağlantı kurmalarına izin verilmesi anlayışıdır. Aynı zamanda açık tarama motorlarının indekslemesine ve çeşitli veritabanı yazılımlarının verileri alıp kendi sistemlerine işlemesine olanak tanıyan bir anlayıştır. Daha özet bir ifade ile açık erişim yayınların teknik, coğrafi, finansal, yasal, kurumsal ve zamansal engellerin olmadığı bir ortam üzerinde erişilebilir kılınmasıdır (Budapest Open Access Initiative, 2010).

Yazarlar ve kurumlar için açık erişimin yararları şu şekilde sıralanabilir:

- Yayınların arama motorları tarafından daha fazla keşfedilebilir ve dolayısıyla fark edilebilir ve kullanılabilir olmasını sağlamak,
- Sınırsız erişilebilen yayıncılıkla birlikte yayınların daha fazla atıf almasını olanaklı kılmak,
- Yazarların ve yazarların hizmet verdiği kurumların etki düzeylerini arttırmak,

- Yayın şirketlerinin bilgi merkezleri üzerindeki olumsuz etkisini hafifletmek,
- Bilgi merkezleri üzerinden daha fazla bilgiye erişimi sağlamak,
- Kullanıcıların daha fazla kaynağa erişimini sağlamak,
- Sonuç olarak bilim insanları arasında bilimsel iletişim trafiğini en üst seviyelere çıkararak daha doğru bilimsel sonuçların ortaya çıkmasına zemin oluşturmak (Odabaş, 2011).

Özellikle 2000'li yıllardan sonra açık arşiv olgusu farklı yöntemlerle uygulanmaya başlamıştır. Kullanılan yöntemlere göre kimi teorisyenlere iki ya da üç türünün olduğu belirtilmektedir (Johnson, Gareth J., 2007; European Comission, 2006). Bunlar;

- Bireysel arşivleme
- Kurumsal arşivleme
- Açık dergi yayıncılığıdır.

Ancak ilk iki grubu tek bir tür olarak görenler de bulunmaktadır. Herhangi bir yerde yayınlanmış olan makalenin yazarı tarafından kendi web sitesinde ya da açık erişimli bir arşivde yayınlanmasıdır. İlk iki yöntemin her ikisinde de yazarın bireysel girişi ile arşivleme yapılmaktadır. Bu nedenle ilk iki grup bazı teorisyenler tarafından 'kendi kendine arşivleme' şeklinde ifade edilmektedir (Prosser, 2004).

Günümüzde kullanılmakta olan açık erişim arşivleri ve açık dergi sistemleri genellikle açık kaynak kodlu platformlardır. EPrints, DSpace ve Fedora açık erişim arşivleri arasında en bilinenleridir.

Açık dergi yayıncılığı şeklinde bilinen açık arşivlere ise makalelere tam metin erişim izni veren dergiler örnek olarak gösterilmektedir. Bu modelde tamamen dergi yayıncılarının kendi inisiyatifleri doğrultusunda dergilerini tam metin erişime açmaları söz konusudur.

Açık erişimli dergilerin de içinde bulunduğu web tabanlı dergiler genel olarak şu modellere uygun olarak hizmet verirler:

- Açık erişimli dergiler (Yeşil kodlu dergiler): Bu dergiler bütün makalelere sınırsız erişim sağlamaktadır ve Creative Commons gibi düşük kısıtlayıcı bir lisans formu kullanmaktadır.
- Ücretsiz erişimli dergiler (Mavi kodlu dergiler): Bu dergiler eğitim-öğretim hizmetleri gibi bir takım koşullar söz konusu olduğunda yayımlanan tüm makalelere erişimi ücretsiz sağlarlar.
- Sınırlı erişimli dergiler (Sarı kodlu dergiler): Bu dergiler belli bir zaman diliminden sonraki bütün makalelere ücretsiz erişime izin vermektedir ve genel olarak geleneksel telif hakkı antlaşmalarını kullanmaktadır.

- Kısmî erişimli dergiler (Turuncu kodlu dergiler): Bu dergiler yalnızca belli bazı makalelere erişime izin vermektedir ve bir önceki tür gibi geleneksel telif hakkı antlaşmalarından yararlanmaktadır.
- Abone erişimli dergiler (Kırmızı kodlu dergiler): Bu tür dergilerde makalelere erişim ücretsiz değildir ve genellikle geleneksel telif hakları kuralları geçerlidir (Bailey, 2006a).

Açık erişimli dergiler, ilgilenen tüm kullanıcıların İnternet üzerinden ücretsiz olarak makalelere erişimlerini sağlamaktadır. Açık erişimli dergiler, ücretin okuyuculara yansıtılmadığı, hakemlik ve yayın giderlerinin karşılanması için farklı işletim modellerinin uygulandığı dergilerdir. Açık erişimli dergilerin finansal giderlerinin karşılanabilmesi için bir takım yayıncılık modelleri üretilmiştir ve finansal gelir elde etme yöntemlerine göre bu modeller farklı isimler altında gruplandırılmaktadır. İlk grubu finansal karşılığı olmaksızın makalelerin tümüne tam metin erişilebilen dergiler oluşturur. Bu tür dergilerin işletim giderleri reklamlarla veya sponsor desteği ile karşılanmaktadır. İkinci grup dergiler tam metin erişime izin vermektedir; ancak işletim giderlerini yazarlardan karşılamaktadır. Bu modelde yazarlar yayınlattıkları her bir makale için dergi yayıncısına işletim ücreti ödemektedir. Bir diğer tür modelde yazarlar derginin bağlı bulunduğu kuruluşa üye olmakta ve üyelik ücreti ödemektedir. Üye olan yazarlar yayınlattığı makale için ayrıca ücret ödememekte, buna karşın üye olmayanlar ise ödeme yapmaktadır. Diğer bir model ise karma uygulamadan oluşmaktadır. Bu modelde aboneliğe dayalı bir dergide eğer yazar makalesinin açık erişimli olmasını talep ederse ücret ödemek koşuluyla erişime açılabilmektedir (Polat, 2006, s. 62-63).

Açık erişim uygulamalarında son yıllarda iki yöntemin öne çıktığı görülmektedir: Altın ve yeşil yol. Altın yol, okuyucuların aboneliğe artık ihtiyaç duymayacakları bir şekilde dergi yayıncılığının kökten değişmesi yöntemidir. Bu yöntemde hakemlik ve yayın giderleri yazar ya da araştırmacılardan alınmamakta ve okuyuculara karşılıksız sınırsız erişim hakkı tanınmaktadır. Yeşil yol ise dergi ve yayıncı iş modellerinde değişikliğin olmadığı, fakat yazarın dergide yayınladığı makalesini herhangi bir açık erişim arşivinde veya kişisel web sitesinde daha yayınlama hakkının bulunduğu modeldir (Carr, 2007). Yazarlar makaleleri açık erişim arşivine veya kendi web sitesine çoğunlukla dergi mizanpajı dışında ayrı bir sürüm şeklinde yüklenmektedir.

Open Journal System, ePubTk, DPubS, HyperJournal, e-Journal, Article System, eFirst XML, DiVA, GAPWorks, SOPS, Scholarly Exchange, Ambra ve Lodel CMS açık kaynak kodlu e-dergi sistemlerinden bazılarıdır (Cebeci, 2008).

Açık erişim dergiler şu özelliklere sahiptir:

- Çoğu akademik kuruluşlar tarafından yayınlanmaktadır ve akademik özellikler gösterir,
- Aynı nedene bağlı olarak çoğu geleneksel akademik dergiler gibi editörlük-hakemlik sürecinden geçmektedir

- Önemli bir kısmı dijital teknolojiye uyumludur
- Çoğuna karşılıksız erişim yapılabilmektedir
- Büyük bir bölümü yayınların telif hakkını yazarlara vermektedir
- Bunlar Creative Commons ya da benzeri lisanslama sisteminden yararlanmaktadır (Bailey, 2006b, ss. xi-xii)

Türkiye’de Açık Dergi Yayıncılığı

Türkiye’de açık erişim ve açık dergi yayıncılığı konusunda ulusal boyutlu çabalar belli bazı kurumların etrafında yürümektedir. Bilimsel dergilerin lisans anlaşmaları için milyonlarca dolar ödenmesine karşın, açık erişim konusu Türkiye’de bilimden sorumlu Yükseköğretim Kurulu (YÖK), Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK), üniversiteler gibi kuruluşların gündeminde değildir (Tonta, 2007, s. 9). Açık dergi yayıncılığının ulusal bilim çalışmalarına katkıları konusunda farkındalık düzeyi oldukça düşüktür. Zira açık erişime ve dolayısıyla dergi yayıncılığına ulusal eğitim politikası içinde yer verilmemiş ve bu konuda herhangi bir yasal düzenleme yapılmamıştır.

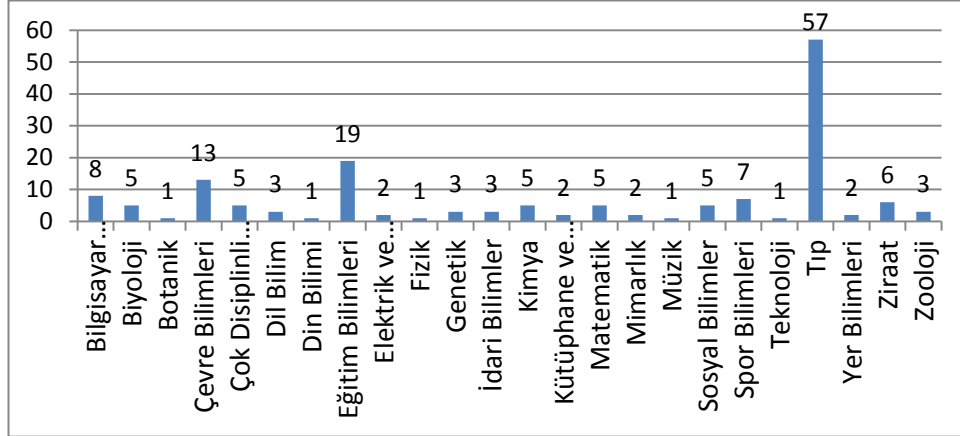
Ulrich’s Periodical Directory’ye göre 29.04.2010 tarihi itibarıyla tüm dünyada 69.422 adet aktif durumda bilimsel dergi yayınlanmaktadır (Karasözen, Umut Zan ve Atılğan, 2010, s. 246) ve bunlardan 5.926 adedi açık erişimli dergilerin indekslendiği DOAJ (Directory of Open Access) kapsamında yer almaktadır. DOAJ’da indekslenen Türkiye merkezli dergilerin sayısı 2010 yılı sonu itibarıyla 158’dir. Buna karşın Polonya merkezli 88 dergi, İngiltere merkezli 485 dergi ve Almanya merkezli 273 dergi DOAJ’da indekslenmektedir.

Tablo 1: Bazı Ülkelerin Bilimsel Dergi Sayıları (Karasözen, Umut Zan ve Atılğan, 2010, s. 246)

Ülke	Toplam Dergi	Hakemli Dergi	Çevrim İçi Dergi		Açık Erişimli Dergi	
	N	N	N	%	N	%
Brezilya	1132	343	582	51	385	34
İspanya	2009	295	834	42	262	13
İtalya	2559	324	801	31	112	4
Polonya	1329	456	215	16	81	6
Portekiz	215	33	71	33	43	20
Türkiye	425	192	308	73	134	32
Yunanistan	165	59	51	31	24	15

Tablo 1’de Ulrich’s Periodical Directory’de bazı ülkelerin dergileri hakkında sayısal veriler verilmektedir. Buna göre Türkiye’nin Directory’de indekslenen toplam 425 dergisi bulunmaktadır. Dergilerin 308’i çevrimiçi yayın hizmeti vermekte; buna karşın 134’ü açık erişim dergi özelliğine sahiptir. Toplam dergi miktarının % 32’sinin açık erişimli

dergi olması en azından günümüz için oldukça iyi bir durumdur. Ancak akademik dergi miktarı konusunda diğer ülkelerin gerisinde kaldığı görülmektedir.

Grafik 1: DOAJ’da Türkiye Kökenli Dergilerin Alan Dağılımı

Türkiye’de dergi yayıncılığı konusunda Küçük, Al ve Olcay’ın yaptığı bir araştırmada dergilerin önemli bir bölümünün 2006 yılı verilerine göre 94 dergi ile sağlık bilimleri en üst sırada yer almaktadır. Bunu 85 dergi ile sosyal bilimler izlemektedir. Fen ve mühendislik bilimlerine ilişkin dergi sayısının ise yalnızca 42 olduğu görülmektedir (2008:316). Ancak 2010 yılı sonu itibarıyla DOAJ’da indekslenen dergilerin alan dağılımına bakıldığında alanlar arasında hem ciddi uçurumların olduğu hem de dağılımın farklılaştığı görülmektedir. Benzer şekilde bazı alanların dergi yayıncılığı konusunda çok önde olduğu görülebilmektedir. Tıp bilimleri yerini korumaya devam etmektedir. Ancak sağlık, fen ve mühendislik bilimlerinde açık/dergi yayıncılığının sosyal bilimlere oranla çok önde olduğu görülmektedir.

Atatürk Üniversitesinde Yürütülen Çalışmalar

Atatürk Üniversitesi’ne açık erişim uygulamaları olarak günümüze kadar iki proje yürütülmüştür. Bunlardan ilki kurumsal açık arşiv sisteminin oluşturulması projesidir¹. İkincisi ise Atatürk Üniversitesi’nde yayınlanmakta olan akademik dergiler, bültenler ve gazetelerin online sürümlerinin oluşturulmasına yönelik projedir².

İlk projenin altyapı hazırlıkları 2007 yılında başlamıştır. 2008 yılı başında tamamlanan proje ile Atatürk Üniversitesi Açık Arşiv Sistemi kullanıcılara hizmet vermeye başlamıştır. Sistemin amacı kitap, makale, tez, bildiri, rapor, ders notları gibi bilimsel

¹ <http://acikarsiv.atauni.edu.tr/>

² <http://e-dergi.atauni.edu.tr/>

yayın özelliği taşıyan her türlü materyali bilim dünyasının hizmetine sunmaktır ve bu özelliği nedeniyle genel nitelikli bir açık arşivdir. Dublin Core metadata standartlarını ve Açık Arşivler Girişimi Üst Veri Harmanlama Protokolünü desteklemektedir. OpenURL standardıyla da uyumlu olan sistemde halen önemli bir bölümü tezlerden oluşan 618 yayın bulunmaktadır (Odabaş, 2009, s. 216).

Atatürk Üniversitesi'nde açık erişim yaklaşımına dayalı ikinci proje ise e-dergiler projesidir. 2009 yılı ortalarından itibaren Atatürk Üniversitesi'nde yayımlanmakta olan bütün süreli yayınların e-dergi sürümü oluşturulmaya başlanmış ve 2011 yılı başında tamamlanmıştır. Proje temelde iki nedenle hayata geçirilmiştir.

1. Bütün akademik dergilere on-line dergi özelliği kazandırmak. Diğer bir ifade ile yazar-editör-hakem arasında sürdürülen iletişim trafiğini elektronik dergi sistemi üzerinde sürdürmek.

2. Özellikle akademik dergiler olmak üzere yayımlanmakta olan süreli yayınların geçmiş bütün makalelerini elektronik bir arşivde depolamak ve web üzerinde bedava kullanıma sunmak.

Söz konusu iki hedefi bütün olarak sağlayabilecek dergi sistemleri arasında Open Journal System (OJS) en uygun dergi sistemi olduğu düşünülmüş ve proje ekibi olarak üzerinde karar kılınmıştır. OJS yazılımı 2002 yılında The University of British Columbia'da Public Knowledge Project adlı bir proje içinde geliştirilmiştir. Günümüzde The University of British Columbia, The Simon Fraser University, Stanford University'nin çeşitli birimleri tarafından yönetilmektedir (Open Journal Systems, 2011).

Sistemin en önemli yararlılıkları açık kaynak kodlu olması ve uluslararası boyutta yaygın olarak kullanılması sayılabilir. Aynı zamanda Türkçenin de aralarında bulunduğu toplam 35 farklı dilde hizmet sunabilmektedir.

Atatürk Üniversitesi'nde e-Dergiler projesi kapsamında ele alınan dergi, bülten ve gazetelere ilişkin veriler Tablo 2'de listelenmektedir.

Tablo 2: e-Dergiler Portalinde Yayımlanan Atatürk Üniversitesi Süreli Yayınları

Süreli Yayınlar	Sayı Miktarı	Makale Sayısı
Akademik Dergiler		
1. Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi	43	493
2. Sosyal Bilimler Dergisi	14	348
3. Beden eğitimi ve spor bilimleri dergisi	37	258
4. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi	45	1019
5. Atatürk Dergisi	19	237
6. Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi	25	266
7. Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi	19	258
8. Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi	19	258
9. Ziraat Fakültesi Dergisi	85	1.270
10. İlahiyat Fakültesi	32	485

11. İktisadi ve İdari Bilimler	33	636
12. Veteriner Bilimleri Dergisi	20	130
13. Sosyal Bilimler Enstitüsü	15	369
14. Alınları Zirai Bilimler Dergisi	2	11
15. Doğu Coğrafya Dergisi	24	355
16. Atatürk İletişim Dergisi	1	11
Bültenler		
1. Atatürk Üniversitesi Haber Bülteni	1	94
2. Çevre Sorunları Araştırma Merkezi Bülteni	19	19
Gazeteler		
1. İletişim Fakültesi Öğrenci Uygulama Gazetesi	6	185
TOPLAM	559	6702

Proje sonunda Atatürk Üniversitesi web sitesi üzerinde ‘Atatürk Üniversitesi E-Dergileri’ adıyla hizmet veren dergi portalinde toplam 16 akademik dergi, 2 bülten ve 1 gazetenin bütün içeriğine tam metin erişilebilmektedir. Söz konusu portalde 559 cilt içinde 6702 makaleye erişim sağlanabilmektedir.

Öğretim Üyelerinin Açık Dergi Yayıncılığına Karşı Tutumları

Çalışmanın bu bölümünde Atatürk Üniversitesi öğretim elemanlarının genel olarak açık erişim olgusuna ve Atatürk Üniversitesi’nde oluşturulan e-Dergiler portaline karşı sergiledikleri tutumlarına yer verilmektedir. Verileri elde etme yöntemi olarak anket tekniğinden yararlanılmıştır. Anket toplam 34 sorudan oluşmaktadır, ancak bütün veriler bu çalışmada yer almamaktadır.

Tutum belirleme nedenlerinden ilki öğretim elemanlarının açık erişim olgusuna karşı düşüncelerini ve reaksiyonlarını ölçmektir. İkinci amaç ise e-Dergiler portaline hakkında genel kanyı ölçmek ve bu doğrultuda projenin başarı düzeyini saptamaktır.

Tablo 3’de anket uygulamasına katkıda bulunan öğretim elemanlarına ilişkin nicel veriler yer almaktadır.

Tablo 3: Katılımcılara İlişkin Veriler

	Frekans N	Yüzde %
Cinsiyet		
Kadın	66	45,8
Erkek	79	54,2
Toplam	145	100
Çalışma Alanı		
Sosyal Bilimler	44	30,3
Fen Bilimleri	47	32,4
Sağlık Bilimleri	54	37,2
Toplam	145	100

Unvanlar		
Arş. Gör.	72	49,7
Uzm./Okt./Öğr. Gör.	8	5,5
Yrd. Doç. Dr.	38	26,2
Doç. Dr.	13	9,0
Prof. Dr.	14	9,7
Toplam	145	100

Çalışmaya toplam 145 öğretim elemanı katkıda bulunmuştur. Bunların %54'ü erkek, % 45'i ise kadındır. Katılımcıların çalışma alanlarına bakıldığında ise 44'ünün sosyal bilimcilerden, 47'sinin fen bilimcilerden ve 54'ünün ise sağlık bilimcilerden oluştuğu görülmektedir. Akademik pozisyonları itibarıyla 72'si araştırma görevlisi ve 8'i uzman, okutman ya da öğretim görevlisidir. Öğretim üyesi adıyla 38 yardımcı doçent, 13 doçent ve 14 profesör de araştırmaya anketleriyle destek olmuşlardır.

Tablo 4'de öğretim elemanlarının akademik çalışmalarına kaynak sağlama sürecinde öncelikle kaynağı nereden edindiğini gösteren veriler yer almaktadır. Kaynak sağlama sürecinde ilk üç tercih tablonun sol sütununda verilmektedir.

Tablo 4: Akademik bilgi erişim sürecinde en çok tercih edilen üç yöntem

	Akademik Faaliyet Alanı							
	Sosyal Bilimler		Fen Bilimleri		Sağlık Bilimleri		Toplam Toplam	
	N	%	N	%	N	%	N	%
1. Tercih								
Kütüphanelerin Elektronik Veritabanları	9	20,5	24	54,5	16	31,4	49	35,3
Basılı Akademik Yayınlar	27	61,4	4	9,1	5	9,8	36	25,9
Arama Motorları (Google, Yahoo vb.)	4	9,1	5	11,4	17	33,3	26	18,7
Çalışma Alanı İle İlgili Akademik Dergiler	2	4,5	3	6,8	8	15,7	13	9,4
Ulusal ve Uluslararası Açık Arşiv Sistemleri	2	4,5	5	11,4	3	5,9	10	7,2
ULAKBİM Veritabanları	0	0	3	6,8	2	3,9	5	3,6
Toplam	44	100	44	100	51	100	139	100
2. Tercih								
Arama Motorları (Google, Yahoo vb.)	10	22,7	18	42,9	18	35,3	46	33,6
Kütüphanelerin Elektronik Veritabanları	16	36,4	3	7,1	8	15,7	27	19,7
Çalışma Alanı İle İlgili Akademik Dergiler	6	13,6	8	19,0	7	13,7	21	15,3
Ulusal ve Uluslararası Açık Arşiv Sistemleri	7	15,9	3	7,1	9	17,6	19	13,9

Basılı Akademik Yayınlar	3	68	6	143	4	78	13	95
ULAKBİM Veritabanları	1	23	4	95	3	59	8	58
Abone Olunan Yayınlar	1	23	0	0	2	39	3	22
Toplam	44	100	42	100	51	100	137	100
3. Tercih								
Çalışma Alanı İle İlgili Akademik Dergiler	9	205	7	175	18	367	34	256
Arama Motorları (Google, Yahoo vb.)	17	386	6	150	5	102	28	211
Basılı Akademik Yayınlar	6	136	14	350	6	122	26	195
Kütüphanelerin Elektronik Veritabanları	7	159	3	75	11	224	21	158
Ulusal ve Uluslararası Açık Arşiv Sistemleri	2	45	4	100	5	102	11	83
ULAKBİM Veritabanları	2	45	5	125	3	61	10	75
Abone Olunan Yayınlar	1	23	1	25	1	20	3	23
Toplam	44	100	40	100	49	100	133	100

Kaynak sağlama sürecinde öğretim elemanlarının ilk tercihlerinin kütüphanelerin abone olduğu elektronik veritabanları olduğu görülmektedir. Akademik alan olarak bakıldığında fen bilimcilerin kendi içinde % 54 gibi yüksek bir bölümünün öncelikli tercihi kütüphanelerin abone olduğu elektronik veritabanı ilk sırada yer almaktadır. Sağlık bilimcilerde ise internet arama motorları aracılığıyla elde edilen kaynaklar ilk tercih olarak öne çıkmaktadır. Elektronik veritabanları ise ilk tercih kategorisinde ikinci sıra yer almaktadır. Bu tabloda asıl dikkati çeken ise sosyal bilimcilerin ezici oranda basılı akademik yayın tercihinin kullanılmalarıdır. Fen bilimcilerin yaklaşık % 84’ü ve sağlık bilimcilerin yaklaşık % 75’i araştırma materyali temininde öncelikli olarak web tabanlı kaynaklara yönelirken, sosyal bilimciler arasında ilk tercih olarak web tabanlı materyal temini seçenlerin oranı sadece % 34’tür. Öğretim elemanları ikinci tercih olarak % 33,6 ile arama motorları aracılığıyla kaynak elde etmeyi yeğlemektedir. Üçüncü tercih kategorisine bakıldığında ise basılı ya da elektronik ayrımı olmaksızın akademik alan dergilerinden yararlandıkları görülmektedir. Tabloya genel olarak bakıldığında öğretim elemanlarının kaynak sağlama konusunda basılı kaynakları çok az kullandıkları, buna karşın büyük bir çoğunlukla farklı türde elektronik kaynaklara yöneldikleri görülmektedir. Bu durum yakın bir gelecekte fiziksel mekan olarak kütüphaneleri tehdit edeceği görünen bir gerçektir.

Tablo 5’te dünyada ve Türkiye’de açık erişim ve açık dergi yayıncılığı konusunda öğretim elemanlarının farkındalık düzeylerini gösteren veriler yer almaktadır.

Tablo 5: Açık Erişim ve Açık Dergi Yayıncılığı Farkındalığı

	Akademik Faaliyet Alanı							
	Sosyal Bilimler		Fen Bilimleri		Sağlık Bilimleri		Toplam Toplam	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Bilgi Sahibi Değilim	2	45	6	133	20	385	28	19,8
Kısmen Bilgi Sahibiyim	34	77,3	29	64,4	30	57,7	93	66,0
Yeterince Bilgi Sahibiyim	8	18,2	10	22,2	2	3,8	20	14,2
Toplam	44	100	45	100	52	100	141	100

Tabloya genel olarak bakıldığında açık erişim ve açık dergi yayıncılığı konusunda bilgi sahibi olmayanların oranı sadece % 14'tür. Buna karşın bilgi sahibi olanların toplam oranı ise yaklaşık % 86'dır. Hiç bilgi sahibi olmayanların oranının en fazla sağlık bilimcilerde olduğu, daha sonra sırayı sırayla fen ve sosyal bilimcilerin çektiği görülmektedir. Oysa dünyada fen ve sağlık bilimcilerin sosyal bilimcilere kıyasla açık erişim ve açık dergi yayıncılığına daha fazla ilgi gösterdiği bilinen bir gerçektir.

Tablo 6'te akademik çalışma alanlarına göre öğretim elemanlarının açık dergi yayıncılığı konusunda kendilerine sunulan önermelere katılım oranları yer almaktadır. Önermelere verilen yanıtlar 'Katılıyorum/Evet', 'Kararsızım' ve 'Katılmıyorum/Hayır' seçeneklerinden oluşan üç ölçekli likert tipindendir. Ölçekteki puanlandırma sistemi 1 ile 3 arasında olduğu için \bar{X} değeri 1'e yaklaştıkça önermeye katılım düzeyi yüksek tersine ise düşüktür. \bar{X} değerinde grup aralığı 0,66'dır. Buna göre 'Katılıyorum/Evet' önermesi 1-1,66 arasını, 'Kararsızım' 1,67-2,33 arasını ve 'Katılmıyorum/Hayır' ise 2,34-3 arasını temsil etmektedir. Ankette olumsuz cümle yapıları puanlandırma sırasında tersine çevrilerek işleme alınmıştır.

Tablo 6: Atatürk Üniversitesi E-Dergiler Portaline İlişkin Tutumlar

	Akademik Faaliyet Alanı							
	Sosyal		Fen		Sağlık		Toplam	
	N	\bar{X}	N	\bar{X}	N	\bar{X}	N	\bar{X}
1. Üniversitede yayınlanmakta olan bütün dergilere aynı web sayfasından erişilmesi yararlıdır	42	105	38	124	43	114	123	114
2. E-dergiler portalinde alanımla ilgili dergilerden ihtiyacım olduğunda tarama yapmaktayım	42	129	37	105	43	135	122	124
3. Fakültemde akademisyenlerin büyük bir bölümünün e-dergi portalinden haberdardır	42	138	37	230	43	212	122	192
4. Elektronik sürümleri oluşturulan dergilere web üzerinden yayın göndermek daha işlevseldir	42	117	37	119	41	110	120	115

5. Dergi arşivi, geçmiş sayılardaki makaleleri görmemizi sağlama açısından yararlı olmuştur	42	100	36	106	42	105	120	103
6. Dergilerde yayınlanan makalelerin konu, yazar ve başlığına göre dizinlerinin olması erişimi kolaylaştırmaktadır	42	100	37	108	43	105	122	104
7. E-dergiler portalini kullanma anlamında teknik bilgi ve beceriler konusunda kendimi yeterli bulmaktayım	42	140	37	138	43	153	122	144
ORTALAMA			108	132		133		128

Tablodaki verilere genel olarak bakıldığında öğretim elemanlarının Atatürk Üniversitesinde yürütülen açık dergi yayıncılığı hakkında önemli oranda memnun olduğunu ortaya koymaktadır. Sadece 3. madde dışında diğer önemlere ‘Katılıyorum/Evet’ şeklinde yanıt vermişlerdir. Sosyal bilimler alanında diğer alanlara oranla bireysel çalışmaların ön planda olduğu bilinen bir gerçektir. Buna rağmen sosyal bilimcilerin açık dergi yayıncılığı konusunda diğerlerine oranla bir miktar daha iyimser duruş sergiledikleri görülmektedir. En yüksek katılım 6. faktörde görülebileceği gibi dergilerin geçmiş sayılarının arşivden erişilebilir olmasında yaşanmaktadır ($\bar{X}=1,03$). 3. faktörde görüleceği gibi öğretim elemanlarının kendi çevrelerinde yürütülen çalışmalardan insanların haberdar olmadıklarını düşünmektedir ($\bar{X}=1,92$). Projenin en zayıf noktasını bu faktör oluşturmaktadır. Tanıtım ve duyuru çalışmalarının yeterince yapılamadığını göstermektedir.

Aynı maddelere cinsiyet ayrımı yapılarak bakıldığında erkek öğretim elemanlarının önermelere katılım düzeyi daha yüksek çıkmaktadır. Erkek öğretim elemanları arasında \bar{X} 1,25, kadın öğretim elemanları arasında ise \bar{X} 1,31 olarak çıkmaktadır. Öğretim elemanları unvanları arasında yapılan benzer analizde önermeler genel olarak iyimser cevaplar verilmiştir. Ancak pozisyonlar arasında küçük farklılıklar bulunmaktadır. En yüksek katılım düzeyi yardımcı doçentlerde ($\bar{X}=1,22$), en düşüğü ise uzman, okutman ve öğretim görevlileri arasında görülmüştür ($\bar{X}=1,35$).

Sonuç

Bilgi tüketimi erişim ve paylaşım sınırlarının olabildiğince geniş olabilmesi ile açıklanabilir. Akademik bilgilerin geniş çevrelerce tüketilmesi ilerlemenin daha hızlı olmasını beraberinde getirir. Akademik bilgilerin yaygın şekilde tüketilmesi onun karşılıksız erişime ve paylaşımına açık ortamlarda hizmete sunulmasını gerekli kılar. Günümüzde açık erişim yaklaşımına uygun olarak hizmet veren açık arşivler ve açık dergiler bu amaca hizmet etmektedir. Açık erişim giderek daha geniş çevrelerce tanınmaktadır. Bu çevrelerin başında üniversiteler gelmektedir. Açık arşiv sistemleri ve açık dergi uygulamalarına daha çok üniversiteler destek olmaktadır.

Türkiye’de özellikle üniversiteler olmak üzere çok sayıda kurum tarafından açık erişim modelleri geliştirilmiştir. Atatürk Üniversitesi’nde geliştirilen açık arşiv sistemi ve

e-dergiler portalı de bu modeller arasında yer almaktadır. E-dergiler portalini geliştirme nedenleri arasında bireysel, kurumsal ve ulusal olmak üzere üç düzeyde çıkarın varlığından bahsedilebilir. E-dergiler portalı bireysel çalışmalar üzerinde daha fazla keşif yapma olanağı tanır ve yayınlanmış literatürün kullanım potansiyelini artırır. Kullanılan literatürün atıf olma oranını arttırarak yazara katkıda bulunur. Atatürk Üniversitesi'nde yayınlanan dergilerin bilimsel literatür içinde atıf oranının yükselmesi üniversitenin bilim dünyası içinde saygınlığı artırır. Türkiye'de özellikle son yıllarda kurulan üniversitelerle birlikte üniversite sayısı yaklaşık 150 olmuştur. Bunların kabaca yarısı son on yılda kurulmuştur. Atatürk Üniversitesi'nde kurulan açık erişim sistemleri diğer üniversiteler için bir model olabilecek ve ulusal çalışmalara katkıda bulunabilecektir.

Atatürk Üniversitesi öğretim elemanlarının e-dergi portalini oldukça yararlı bulduklarını gerek bireysel geribildirimle gerekse yürütülen anket çalışmasıyla belirtmektedirler. Öğretim elemanlarının akademik kaynak sağlama yöntemleri arasında elektronik kaynaklar son derece üst seviyelerdir. Yakın bir gelecekte basılı kaynakların kullanım oranı azalmaya devam edecektir. Bu nedenle üniversitelerde yayın türü kısıtlanması olmaksızın her türlü yayıncılığın web tabanlı açık yayıncılık modeline uygun olarak yürütülmesi bireysel, kurumsal ve ulusal çıkarlar için en uygun yaklaşım olacaktır.

KAYNAKÇA

- BAİLEY, C.W. (2006a). *Open access and libraries: Preprint 1/11/06*. 26 Aralık 2010 tarihinde <http://www.digital-scholarship.com/cwb/OALibraries2.pdf> adresinden erişildi.
- BAİLEY, C.W. (2006b). *Open access bibliography: Liberating scholarly literature with e-Prints and open access journals*. Washington, D.C.: Association of Research Libraries. 23 Aralık 2010 tarihinde <http://www.digital-scholarship.org/oab/oab.pdf> adresinden erişildi.
- Budapest Open Access Initiative. (2010). *Budapest Open Access Initiative*. 24 Aralık 2010 tarihinde <http://www.soros.org/openaccess/read.shtml> adresinden erişildi.
- CARR, Leslie. (2007). Open access to science. 26 Aralık 2010 tarihinde http://www.calsi.org/2007/wp-content/uploads/2007/11/leslie_carr.pdf adresinden erişildi.
- CEBECİ, Zeynep. (2008). Açık kaynak elektronik yayıncılık yönetim yazılımları. "Ulusal Akademik Yayıncılık 2008" 21-22 Kasım 2008 Ankara. 26 Aralık 2010 tarihinde www.ulakbim.gov.tr/cabim/vt/uvv/toplantı/uay08/cebeci.ppt adresinden erişildi.
- COŞKUN, C., Bayram, Ö., Holt, İ. ve Karasözen, B. (2007). *Kurumsal arşiv oluşturma rehberi*. Ankara: Anadolu Üniversite Kütüphaneleri Konsorsiyumu. 25 Aralık 2010 tarihinde <http://acikerisim.ankos.gen.tr/tammetin/KAREhber20may.pdf> adresinden erişildi.
- ERTÜRK, K.L. (2008). Türkiye'de bilimsel iletişim: Bir açık erişim modeli örneği. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- European Commission. (2006). Open access pilot in FP7. 15 Mart 2006 tarihinde http://ec.europa.eu/research/science-society/document_library/pdf_06/open-access-pilot_en.pdf adresinden erişildi.
- HARNAD, S. (1995). Scholarly journals at the crossroads: A Subversive proposal for electronic publishing an internet discussion about scientific and scholarly journals and their future. (2005). (Ed. Ann Shumelda Okerson, James J. O'Donnell Washington, DC: Association of Research Libraries. 27 Aralık 2010 tarihinde <http://www.arl.org/bm-doc/subversive.pdf> adresinden erişildi.

- JOHNSON, Gareth J. (2007). Moment of transition. The global open Access debate & institutional repositories for researchers. 22 Mart 2012 tarihinde <http://www.slideshare.net/GazJJohnson/moments-of-transition-the-global-open-access-debate-institutional-repositories-for-researchers> adresinden erişildi.
- KARASÖZEN, B., Umut Zan, B. ve Atılğan, D. (2010). Türkiye’de Açık Erişim ve Bazı Ülkelerle Karşılaştırma. *Türk Kütüphaneciliği*, 24 (2): 235-257.
- KÜÇÜK, M.E. , Al, U. ve Olcay, N.E. (2008). Türkiye’de Bilimsel Elektronik Dergiler. *Türk Kütüphaneciliği*, 22 (3)), 308-319.
- ODABAŞ, Hüseyin. (2011). *Atatürk Üniversitesi’nde Yayımlanan Dergilerin E-Dergiye Dönüştürülmesi Sonuç Raporu: Proje No: 2009/169*. 22 Mart 2012 tarihinde http://acikarsiv.atauni.edu.tr/browse_addfilter/?filter=format&q=95 adresinden erişildi.
- ODABAŞ, Hüseyin. (2009). Bilgi yönetimi ve yüksek öğrenim kurumlarında kurumsal açık erişim. *“XIII. Türkiye’de İnternet Konferansı” Bildirileri: Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara 22-23 Aralık 2008* içinde (183-191). Ankara: İnternet Teknolojileri Derneği.
- OKTAR, N. ve Akdal, G. (2006). Bilimsel yayınlara internet üzerinden açık erişimin süreli yayıncılığın niteliğine etkisi. *Sağlık bilimlerinde süreli yayıncılık – 2006* içinde (115-119). Ankara: TÜBİTAK. 24 Aralık 2010 tarihinde <http://www.ulakbim.gov.tr/cabim/vt/uvvt/tip/sempozyum4/page115-119.pdf> adresinden erişildi.
- Open Journal Systems. (2011). 11 Ocak 2011 tarihinde <http://pkp.sfu.ca/?q=ojs> adresinden erişildi.
- POLAT, C. (2006). Bilimsel bilgiye açık erişim ve kurumsal açık erişim arşivleri. *Sosyal Bilimler Dergisi* 6 (37), 53-80.
- PROSSER, David C. (2004). The Next information revolution - How open access repositories and journals will transform scholarly communications. *LIBER Quarterly*, 14 (1), 23-36. 26 Aralık 2010 tarihinde <http://liber.library.uu.nl/publish/articles/000047/article.pdf> adresinden erişildi.
- SUBER, Peter. (2003, 20 June). Bethesda statement on open access publishing. 27 Aralık 2010 tarihinde <http://www.earlham.edu/~peters/fos/bethesda.htm> adresinden erişildi.
- The Scholarly Publishing and Academic Resources Coalition. (2006). Federal Research Public Access Act. 26 Aralık 2010 tarihinde <http://www.taxpayeraccess.org/issues/frpaa/index.shtml> adresinden erişildi.
- TONTA, Yaşar. (2007). Açık erişim: Bilimsel iletişim ve sosyal bilimlerde süreli yayıncılık üzerine etkileri. Yay. Haz. Kasım Karakütük. *Sosyal Bilimlerde Süreli Yayıncılık – 2006: I. Ulusal Kullantay Bildirileri* içinde (23-32). Ankara: TÜBİTAK.